

Pechány Adolf és az asszimiláció – kísérlet a szlovák és a magyar történeti narratíva közelítésére

A magyar és a szlovák nemzeti történelemnek két narrációja alakult ki, kétféle kód, mindkettő azonban egyszerűsít.¹ Önmagában egyik sem alkalmas a Pechányhoz hasonló „átmeneti” egyének értelmezésére, akik egyik narratívába sem férnek bele. A közelmúltig őket általában nem, vagy csak egyszerűsített címkékkel ellátva kutatták. A dolgozat célja, egyúttal eredménye lehet ezért a két – magyar és szlovák – történeti narratíva közelítése.

Pechány Adolf Trencsén megyéből származott, 1859-ben Illaván született szlovák szülők gyermekeként, 1920-ig főként tanárként működött. Ő állította össze Az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képben című többkötetes népszerűsítő sorozatban a szlovákokat bemutató részt; megírta az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetét szlovák nyelven; pedagógiai lapok mellett a Budapesten megjelenő kormánypárti Slovenské Novinyt is szerkesztette. Az államfordulat után rövid felföldi, otthoni tartózkodás után visszatért Magyarországra, és 1921-től a „magyarországi tót ajkúak magyar királyi biztosaként” működött 1942-ben bekövetkezett haláláig.

Pechány Adolf kötődésével, identitásával szeretnénk dolgozatunkban foglalkozni, szem előtt tartva a személyéről született magyar, illetve szlovák értékelések közelítésének a lehetőségét.

Felső-Magyarországon a szlovákok esetében alapvetően két identitásformáról, két közösségtudatról, illetve inkább két fő típusról beszélhetünk. Szarka László szerint a 17–18. század óta a szlovák identitásnak fő jellegzetessége a Magyarországhoz való kötődésnek, az ún. hungarus-tudatnak és a lassan differenciálódó szlovák nemzeti tudatnak a párhuzamossága és a kettő összefonódása. Az előbbi a *natio hungarica* rendímenesi közösségtudatának mintájához igazodott, de népi és értelmiségi forrásokból is merítve az egymás mellett élő, különböző anyanyelvű népek hazájaként határozta meg Magyarországot. Az utóbbi a *natio slavica*, a szlovákoknál erős szláv nyelvi és kulturális összetartozás-tudatot fejezett ki.²

Pechány munkásságának elemzésekor figyelemmel kísérhetjük, hogy miként próbálta e két identitásformát egymáshoz közelebb, illetve szintézisbe hozni. Számára a nemzet elsősorban politikai közösséget jelentett. Ebből következett az, hogy egyrészt a magyar nemzet tagjának tartotta magát, másrészt sosem tagadta szlovák származását. A magyar és szlovák identitás idővel összeolvadt nála. A magyar állam – területi és nyelvi – egységének megtartása elsődleges szemponttá vált a számára, az évek előrehaladtával egyre erősebbé vált identitásában a magyar. Azonban továbbra is helyet hagyott benne a szlováknak – mint regionális hagyománynak. Egész munkásságát végigkísérte a szlovák nép felemelésének szándéka, de végül eljutott addig, hogy magyarul, jobban mondvá magyar-ként lehet a leginkább segíteni rajtuk. Így értelmezhető, hogy szlovák létére miért támogatta a magyarosítási törekvéseket. Az államfordulat után pedig szlovák miniszteri biztосként az általa látogatott településeken valóban magyar nyelvű állami övodák alapítását javasolta. Mindezek miatt – elsősorban a szlovák nemzeti mozgalom részéről – sokszor vádolták a szlovák nemzet elárulásával, a szlovák történetírás még ma is hajlamos arra, hogy renegátként írjon róla.

Pechány újraértelmezéséhez szempont lehet az asszimiláció jelenségének és ahogyan azt Gyáni Gábor Steven Bellerre hivatkozva állítja, „a közép-európai régió népeinek szinte mindegyikét átható kizárólagos nemzeti múltszemlélet” figyelembevételével.³ Jellemző a politikai kultuszok számára, hogy szakszerűnek feltüntetett hagyományokat „találnak ki”.⁴

Nem kevésbé fontos a fogalmak jelentésváltozásának tudatosítása, hiszen az egymással szembenálló nemzeti koncepciók közötti viták oka gyakran a fogalmak tisztázatlan jelentése. A nemzet fogalma például más tartalmat és más koncepciót jelent a magyar és a szlovák közösség esetében.

A kor történelmi eseményeinek feltárása során szükséges a kontextus rekonstruálása. Metodológiai kérdések is felmerülnek Pechány kapcsán: a kutatás léptékének problémái, de „az identitás töredezett és dinamikus jellege, illetve kialakulásának ellentmondásos mozzanatai” is.⁵

Katus László kutatásaiból ismerjük, hogy 1850 és 1918 között a magyarok száma kb. 2 millió asszimilánssal növekedett, ebből mintegy 400 ezren a szlovákságból jöttek.⁶ Szekfü Gyula Három nemzedéke óta többen, több szempontból vizsgálták az asszimiláció kérdését. Érdekes nyomon követni, hogy milyen tényezők befolyásolják ezt a folyamatot az egyén életében. Gyáni szerint „az asszimiláció reálfolyamatait tekintve nem a politikai akaratok (melyek a nemzetiségpolitikában öltenek alakot), hanem a közösségek, sőt az egyének tényleges életviszonyaiban zajló folyamatok játsszák a meghatározó szerepet”.⁷ Gyáni nézetét osztja Szabó István is, az asszimilálódás foka, helyesebben mondva az asszimiláció eredményessége szerinte sem a politikai akarattól függ, hanem sokkal inkább a mindennapi társas érintkezések szintjén dől el.⁸

A nagyfokú asszimilálódás helyszínei a városok, a szórványterületek, azok a sávok, amelyek mentén az egyes nemzetek érintkeznek egymással. Az értelmiség pedig a legeredményesebben asszimilálódó társadalmi réteg. A falvak és az egységes tömbben élők kevésbé asszimilálódnak. Szabó István szerint: „Az asszimiláció leginkább közvetlen népi hatás, állandó érintkezés, s az ennek nyomán gátlástalanná váló társadalmi keveredés és családi vegyülés eredményeként áll elő.”⁹ Az iskolai oktatás szerinte a gyakorlatban csak korlátozottan asszimilál, még a népiskolák is csak a magyar nyelv megtanításában érhetnek el célokat. Ha a folyamat kényszerítő jellegű, szükségszerű velejárója az ellenézés az erőszakolt nyelvvel szemben és a dac a nemzetiségi vezetők részéről elsősorban. Következésképpen „az asszimiláció a nemzetiségi területeket lényegesen nem érintette, a vonalak érezhetően nem mozdultak el”.¹⁰

Természetesen többen többféleképpen értékelték ezeket a folyamatokat. Ellenpólusa Szabó István felfogásának a 60-as évek történetírói álláspontja: a nemzetiségekkel szembeni magyar elnyomás kiterjedt voltának hangsúlyozása. Gyáni önostorozó magyar történetírásról beszél.¹¹ Ennek a történelempéneknak a bírálata megjelenik már a 70-es években Hanák Péter vagy Glatz Ferenc tollából. Előbbi úgy látja, hogy a polgárosodás következtében spontán asszimiláció indult meg, főleg a gazdasági élet leginkább tőkésedett rétegeiben. Véleménye szerint az asszimilációra mint a modernizáció „termékére” tekinthetünk. „A 19. századi Magyarországon is lényegében véve természetes beolvadásról, nem erőszakos elnemzetietlenítésről volt szó. A dualizmus kori kormányok ilyen törekvései csekély maradandó eredménnyel jártak.”¹² Hasonló nézetet van Katus László, szerinte „az asszimiláció alapjában véve természetes és spontán folyamat volt. ... A magyarosítási törekvések csak ott hoztak eredményt, ahol a feltételek a kevert település, a magyarok és nem magyarok tartós együttélése és érintkezése révén adva voltak.”¹³ A magyarországi szlovákok asszimilálódásának jellemzőit Tóth István kutatta. Különbséget tesz magyarosítás és asszimiláció között, szerinte míg az asszimiláció „objektíve létező és ható folya-

mat vegyes etnikumú és vallású területek esetében”, ellenben a magyarosítás „szándékos, tervszerű, adminisztratív eszközöket is igénylő folyamat”.¹⁴

Trencsén megyére vetítve figyelmünket azt látjuk, hogy a nemzetiségi statisztikák az 1900-as népszámlálásokig a szlovákok javára alakulnak, azaz eddig folyamatosan növekedik a szlovák anyanyelvűek aránya. Ez a növekedés az 1900-as adatok szerint megtorpant, de a szlovákok még így is abszolút többségben voltak a megyében. Megfigyelhető még 1900 és 1910 között a magyar anyanyelvű lakosság nagyobb arányú szaporodása a szlovákokéhoz képest ugyanebben az időszakban.¹⁵ Arra, hogy a magyarosodás mely rétegeket érintette, a kortárs véleménye is támpontot adhat: az 1869–89 közötti időszakban a Trencsén megyei társadalom „(úgy az úri, mint a középosztály) más lelket és eszméket szítt magába – jobbadán magyarrá lett”. A magyar retorika igyekezett vonzóvá, a jövő és a fejlődés szinonimájává emelni a nyelvi magyarosodást: „...művelődjünk, haladjunk a korrallal, – magyarosodjunk!”¹⁶ Erre a körülményre a magyarosodó szlovákok körében mint lélektani szempontra tekinthetünk, hiszen e hangzatos jelszavak a modernség pátoszát és a társadalmi előbbre jutás lehetőségét lebegtették meg előttük. Ehhez járult a szlovák nemzetről kialakult kedvezőtlen kép: a szlovák egyszerű, szegény, nem is nemzet – *nép*; a magyar a művelt, létszámában nagyobb, gazdaságilag erősebb *nemzet*. Az egyéni emberi döntések szintjén könnyebben értelmezhető, hogy a szlovákság törekvő tagjai közül sokan a több perspektívát kínáló közösséghez kívántak inkább tartozni.

Felmerül mindezek után a kérdés, Pechány milyen mértékben volt asszimiláns? Nála még csak nyelvvessztésről sem volt szó – szlovák anyanyelvét élete folyamán mindvégig őrizte és ápolta. Azonban az egykori znióváráljai szlovák gimnáziumi diák érzelmeiben az évek előrehaladtával egyre fontosabb szerep jutott a magyar nyelvnek és a – politikai – magyar nemzethez tartozásnak. Tanári pályája több állomáshelye (Debrecen, Galgóc, Trencsén, Temesvár, Pozsony) után a budapesti V. Ker.-i Állami Főreáliskola tanári állásából mentették fel, mivel a kormány megbízottjaként a Lex Apponyi végrehajtásában konkrét feladatot kapott – iskolákat látogatott a Felföldön.

Hazafi-e, vagy renegát? Talán alkalmasabb, ha azt mondjuk, multipoláris identitás az övé: magyar hazafi, és mint ilyen, a magyar politikai nemzet tagja, egyben a szlovák néptörzs tagja is. Amikor nemzetről ír, a magyarországi nemzetre gondol (szlovákul így használja: „Uhri”), és azt a *gentis Hungariae*ből vezeti le. A nyelv számára anacionális jelenség, ezért mindössze a kommunikáció eszköze.¹⁷ Holott a nemzetiségi törekvéseknek egyik közös jellemzője a reformkor óta Magyarországon a nyelvi jelleg, így „a szlovák nemzeti törekvéseknek is az anyanyelv állott a középpontjában”.¹⁸ Mivel azonban szerinte nem létezett egységes, történeti szlovák nemzet, és mivel a nyelvi kérdéshez az előbb említett perspektívából közelít, ezért gondolhatta úgy, hogy könnyen megvalósulhat a szlovákok integrálódása a magyar politikai nemzetbe, anyanyelvük meghagyásával a templom és a család szintjén. Az államfordulatot követően az anyanyelvápolás támogatása viszont, úgy tűnik, üres szóhasználat, a külföld felé tett retorikai megnyilvánulássá alacsonyult nála, hiszen a magyarországi szlovákság nyelvi magyarosodását tevékenyen pártolta.

Egyik korai, 1890-ben írt pedagógiai tanulmányában Comenius, Rousseau és Pestalozzi munkáit elemezve a tanítás nyelvére vonatkozó állításaikat még így összegezte: „A gondolat, a szó és a tárgy szoros viszonyban állnak az értelemmel, a nyelvvel és a kézzel. ... A szavak és a tárgyak paralellizmusa, s a nevelés természetszerűsége szükségessé teszi, hogy az oktatás a gyermek *anyanyelvén* folyjon.”¹⁹ Az anyanyelv kifejezést ekkor még ő maga emelte ki, bizonyára nem kis jelentőséget tulajdonítva neki, még ha csak a kommunikáció eszközeként is tekintett a nyelvre. Harminc-negyven év múlva viszont már egyértelműen a nyelvi magyarosítást szorgalmazta. A falvakat járva a húszas, har-

mincas években jellemzően ezt a magyarosodási folyamatot szerette volna előmozdítani magyar nyelvű óvodalapítási javaslatain túl azzal is, hogy a szlovákok által látogatott istentiszteletek nyelvét kívánta befolyásolni.²⁰ Ugyanakkor Halász Iván szerint sem tagadta a szlovákok létezését, miközben megkülönböztette az államellenes pánszláv érzelmű szlovákokat a békeszerető, állam iránt lojális, vallásos lelkületű szlovákoktól. Halász „szlovák eredetű mad'arónnak”, azaz magyarbarátnak nevezi Pechányt, aki szlovák nyelvtudásából és a politikai realitásokból éppenséggel előnyt kovácsolt a maga számára.²¹

Pechányt minden bizonnyal csak saját korának kontextusában lehet, illetve érdemes vizsgálni. Akkor az ő életpályája reális, választható út volt, a korabeli szlovák származású értelmiség jelentős része a Pechányéhoz hasonló életutat követte.²² Választásukban benne volt a magyar nemzet részévé válás illúziója és a szociális felemelkedés reménye is. A nemzetiségeknek karrierlehetőséget nyújtott a magyarosodás, ugyanakkor a kormánynak szüksége volt a nemzetiségi területeken eredményesen bevethető, a nép nyelvét beszélő lojális egyénekre.²³

Bár a két világháború között Csehszlovákiában meggyökerezett az új intézményrendszer, a szlovák nyelvű sajtó, és egy politikus réteg is felnőtt az első 10 év alatt, Pechány az ország létezését, életképességét mégsem tudta elfogadni, a szlovákok által vágyott visszatérés illúziójában merengett.²⁴ Képtelen volt ezen túllépni, és értékítéleteiben görcsös félelem mozgatta – például az alföldi szlovák színelőadások és a nem egyházi lapindítási kísérletek blokkolásának szándékában is ezt látjuk.

A magyar kormányok mindenkori nemzetiségpolitikáját hűen szolgálta. Előnyös volt lojális személye, akivel a magyar nemzetiségpolitikát a külföld felé reprezentálni lehetett. Ezt a reprezentatív szerepet támasztja alá az is, hogy a kormány szócsövétül szánt Slovenské Novinyt szerkesztette, azonban szakmai kérdésekben a szlovák–magyar múlt-ról helyette inkább Steier Lajos szólalt meg. Magyarország államfordulat utáni kisebbségi viszonyait Gratz Gusztáv mutatta be, szlovákiai magyar vonatkozásban Gogolák Lajos írásait közölte a Magyar Szemle. Pechányra nem találtunk náluk hivatkozást. Ugyanakkor a Miniszterelnöki Hivatal bizalmas levelezéseiből igazolható, hogy az államfordulat után a magyarországi szlovákok között kifejtett magyarosítási törekvéseire kellő súllyal odafigyeltek, és azt támogatták – így az állami óvodák felállítására tett javaslatait is, amit nem egy alkalommal az igényelt óvoda felállítása követett, például a Budapest melletti Kerepes községben a harmincas évek második felében. Pechány érvelése általában így szólt: „Mennyivel jobban magyarosodnék emez eredetileg német, most pedig tótajkú község, ha óvodája lenne!” Ezért „okvetlenül kellene állami óvodát felállítani”. A miniszteri biztos jelentéseit a Miniszterelnöki Hivatal szívesen támogatta: „Óvoda... nélkül”, írja a hivatal a kultuszminiszternek, „amint a tót kormánybiztos kísérő jelentésében rám utal, a tótajkú gyermekek a magyar nyelv ismerése nélkül kerülnek az elemi iskolába”. Ezért „az ügyosztály tisztelettel megjegyzi, hogy... az önkéntes magyarosodás folyamatát a pestkörnyéki tótlakta községekben, de más kisebbségi szórványközségekben is tervszerű magyar óvodapolitikával kellene elősegíteni és előkészíteni a nem magyar ajkúak fokozatos megmagyarosítását.”²⁵

Az a nem teljesen indokolatlan feltételezés az államfordulat előttről, miszerint Pechány esetleg, úgymond, a hungarus-koncepció egyik kései képviselője és hogy a magyar nyelvre lingua francaként tekintett a szlovák nyelv támogatásával párhuzamosan, 1920 után már biztosan és egyre inkább okafogyottá vált. Mégis, ezzel együtt sem zárható ki egyértelműen, hogy Pechány tevékenységével jóhiszeműen törekedett annak megvalósítására, amiben vélhetően hitt. Találóan nevezi őt Kovács Anna „nem fekete-fehér magyarosítónak”.²⁶ Elképzelhető, hogy a harmóniát kereste Magyarország egyes nemzetiségeinek a

magyar államon belüli szabad fejlődése és az állam feltételezett érdekei között, amit bizonyára a nyelvi egységben talált meg. Azonosulhatunk Kiss Gy. Csaba véleményével, aki így értékeli Pechányt: „...számára a nemzet elsősorban politikai közösséget jelentett az egész Európában elterjedt klasszikus liberális nemzetfogalom értelmében. Természetesen tisztában volt azzal, hogy Magyarországon ennek a nemzetnek a tagjai különböző nyelveket beszélnek, de az országhoz, a közös történelemhez fűződő lojalitást tartotta elsődlegesnek.”²⁷

El kell fogadnunk azt is, hogy az ő identitását sem feltétlenül jellemezte állandóság vagy tökéletes bizonytalanság. A környezeti hatások, ezzel összefüggésben a nyelvében sokszínű, de magyar dominanciájú környezet megtapasztalásának az élménye, a változó kor is befolyással lehetett rá, és talán az érvényesülés reménye is motiválta. A karriernek, az előbbre jutás lehetőségének szintén szerepe lehetett abban, hogy, akárcsak a szlovák származású értelmiségiek többsége a dualizmus idején, ő is a jobb boldogulásban bízva a magyarosodást választotta.

Természetesen nem mindenki azonosult Pechány értékrendjével, kritikát elsősorban a szlovák nemzeti mozgalom részéről kapott. A szlovák nép elárulásával vádolták, mivel azonosult az egységes magyar politikai nemzet eszmével, és mert támogatta a magyarosító törekvéseket.

A Budapesti Szlovák Katolikus Kör 1907. június havi üléséről készült beszámoló hírt adott Pechány jelenlétéről is. A cikk írója – név nélkül – megemlíti, hogy Pechány „...kellemetlenül érezte magát az ülésen, miután szembesült öntudatos kiállásunkkal. Merthogy amikor azzal kérkedett, hogy ő milyen jó szlovák, az egyik tag a szemére vetette, ha az, miért ír olyan lelkiismeretlen módon a szlovákok ellen. Erre elszégyellte magát s a sarokba húzódott. Bizonyára valamiféle pánszlávizmust szerette volna felfedni, és ez neki nem sikerült. Elhiszük hát neki, hogy ez bosszantotta őt.”²²⁸

A Slovenský Týždenník Apponyinak a szemére vetette Pechánnyal kapcsolatban, hogy személyét az iskolák ellenőrzésére nem mint pedagógust, hanem mint politikust, tehát mint a kormány segítőjét jelölte ki. „Hiszen Pechány úr az állam által támogatott Slovenské Noviny szerkesztője, és ő az, aki a szlovákok körében meg akarja alapítani az ún. békepartot, egy olyan partot, mint amilyen a régi liberális párt volt, mely majd mindenre, ami történik nálunk, rábólintana, eközben meg mindnyájan koldusbotra jutnánk.” A Milan Hodža által szerkesztett lap kereste a választ arra, hogy a miniszter miért olyan embert küldött ki, aki inkább politikusnak, mint pedagógusnak tekinthető. „Azt gondoltuk, hogy tapasztalatokat gyűjtött azzal a céllal, hogy megtudja, miként lehet a szlovákokat a legkönnyebb módon elmagyarosítani. Azonban ez csak részben igaz.” Pechány bejárta a választókerületéhez tartozó községeket (a Pozsony megyei Stomfát és környékét). A lap állítása szerint: „Nyugdíjba küldte azokat a tanítókat, akiket nem tartott alkalmasnak a magyarosítási törekvésekre. Elkezdte küldeni és a mai napig megküldi az összes falunak a Slovenské Noviny egyes lapjait.” A Týždenník felháborodottan tudatta, hogy Pechány tanítóknak címezte az újságot. „Politikai lapot küld a tanítónak, hogy a nép körében terjessze, mert ha nem, bizony rosszul jár! Ez olyan botrány, betyár cselekedet, melynek párja nincs! Tehát a tanító nem kell, hogy tanítson, hanem inkább politikai jellegű, az állam által támogatott lapot kell terjesztenie. A tanító kortesévé kell, hogy váljon a kormány jelöltjének, mert ezt hangsúlyozni kell: Pechány úr a jövő évi választásokon a kormánypárt jelöltjeként indul a sztopavai választási körzetben. ... Íme, ez Apponyi pedagógiája! Mégis, téved a miniszter úr is, meg a bérese is. Csak merészelve jelölni magát nálunk. Úgy elnadrágozjuk, hogy nem fog többé vágni az után, hogy a sztopavai körzetbe lépjen”²²⁹

Pechány irodalmi munkásságáról írt szintén a Slovenský Týždenník 1912-ben. Arra a híre reagált, mely szerint Pechány másokkal együtt könyvsorozatot tervez kiadni a magyarországi szlovákok, szerbek, románok, németek és ruszinok kultúrájáról (a Nemzetiségi Könyvtár Sorozatban 1913-ban valóban megjelent A magyarországi tótok című monográfia mint az első átfogó kézikönyv a szlovákságról magyar nyelven). A szlovák rész tervezetére reagálva a lap ezt írta: „Olvasóink elgondolhatják, kulturális tekintetben miféle leírása lesz az a szlovák népnek, mit ír majd a Slovenské Noviny szerkesztője. Azonban még a magyar közönségen belül is találhatók olyanok, akik egyszerűen nem hajlandók elismerni, hogy az ilyen ...Pechány féle könyvek bárkinek is a hasznára válhatnak.”³⁰ Véleménye alátámasztására a cikkíró idézett a Vágvölgyi Lapból: „Ez a mű éppenséggel nem lenne teljes egészében fölösleges, ha az egyes köteteket olyan kiváló írókkal íratnák volna meg, akik tudósként foglalkoznának nemzetük szükségleteivel. Azok, akik erre jó szándékkal vállalkoztak, bármennyire is megtisztelve érzik magukat, mégis, nincsenek abban a helyzetben, hogy e téren megbízható és értékes munkát állítsanak össze, ezért félok, hogy ez a vállalkozás kudarcra végződik majd. Miként fog az kinézni például, ha a szlovák rész felelőse leírni kényszerül majd, hogy a falusi iskolákon kívül, a szlovákoknak nincs egyetlen szakiskolájuk sem, holott a törvény szlovák nyelvű egyetemi tanszéket is biztosít.”³¹ Üdvös lenne, teszi hozzá a szlovák nyelvű lap, ha a hatalmon lévő képviselők az országgyűlésen elérnék, hogy abban a 120 iskolában, melyeket az állam Trencsén megyében épített, a tanítás szlovák nyelven folyjon. Mert nemhogy a felsőoktatásban, de a közép- és szakiskolák tekintetében, sőt, kevés kivétellel a falvakban is a szlovákok hiányt szenvednek szlovák nyelvű oktatási intézményekben, állítja a cikk.

Pechány 1918 utáni értékelésével külön kell foglalkoznunk. Tekintheünk-e rá úgy, mint a dualizmus, majd a Horthy-rendszer azon képviselőjére, aki származását nem tagadva, a magyar államiság ezeréves hagyományaiból kiindulva hitt a nemzetiségekkel közösen megélt jövőben, ebből adódóan pedig az egységes és erős hazában? Az egyik történeti narratíva szerint nem. Bár személye kapcsán vitathatatlan szlovák származása, munkásságának megítélése mégis két szélsőség között mozog. Szlovák részről a magyar sovinizmus szlovák származású, de tévútra tévedt „renegát” képviselőjeként jegyzik vagy igyekeznek személyéről megfélemedezni. A Rizner-féle szlovák nemzeti bibliográfiában magyarként szerepel például. A mai szlovák történészek is hajlamosak arra, hogy csupán a szlovák narratíva oldaláról értékeljék őt, mereven elutasítva, amiért szlovák származásúként a magyar nemzetpolitikát szolgálta. Például Miroslav Kmeť egyik Pechány vonatkozású írásában írja róla: „szlovák származása ellenére élete végéig a magyar nemzetiségi politika hű kiszolgálója maradt”.³² Ugyanő kategorikusan a pejoratívan csengő „odrodilecnek” – „elfajzottnak” nevezi Pechányt.³³ Fraňo Ruttkay kollaboráns szlovákként tartja számon a magyar irredentizmus szolgálatában.³⁴ Laco Zrubec író – újszerű kifejezéssel élve – pedig karaktergyilkosságot követ el, amikor elbeszélése negatív hősét, Pechány Adolfot egy „ellenimázs-kampányban” erkölcsileg diszkreditálja.³⁵ A szlovák szülő otthonról idegenbe került gyermeke múltját, származását maga mögött hagyva és megtagadva karriert épít a magyarosodó Pesten. A könyv hangulatát jellemzi a következő pár mondat, amit Pechány fiatalkori szlovák barátja, Hrehor mond az után, hogy a miniszteri biztos megtagadta őt, nem segített neki, és mielőtt mindezért felakasztja magát: „Pechány, a doktor úr Pechány, nagy ember lett. Nagyságos úr kemény, fehér gallérral. ... Oligarcha lett.”³⁶

Pechány motivációját kutatva meg kell ismernünk a brutális magyar rezsimről és maszszív magyarosító kampányról – némiképp túlozva – író Kmeť érveit, aki a budapesti szlovákok magyarosodását pragmatikus okokkal indokolja. Eszerint a pánszlávizmus bélyege

a jól fizetett állás és a karrier végét eredményezte.³⁷ Mindez persze motiválhatta Pechányt, ő azonban már Budapestre érkezése előtt a magyarosítást nyíltan támogató közegben tevékenykedett, például a galgóci polgári iskolában. Figyelembe kell vennünk továbbá azt is, hogy a magyar középiskolákon eltöltött diákévek után a pesti egyetemi évek sem kis hatással lehetnek identitásának alakulására. Mindezt elfogadhatjuk Kmet' állításának a részét, amely a pesti magyarosodó nagyvárosi polgári közeg vonzó jellegét hangsúlyozza, de hozzátesszük, hogy Pechánynak már Pestre érkezése előtt volt alkalma meg tapasztalni a magyar nyelv elsajátításának az előnyeit – gondolhatunk például trencsényi ösztöndíjára az 1875/76-os tanévben, amit a magyar nyelv sikeres tanulásával érdemelt ki. Bizonyítványaiából láthattuk, évről-évre javult az előmenetele, a znióváraljai szlovák gimnázium bezárása után Trencsénben tanult, ahol a hármas, majd kettes osztályzatot Nyitrán már az egyes (ekkor a legjobb érdemjegy) váltotta magyar nyelvből. Részletesen nem ismerjük Pechányék családi hátterét, az anyakönyvből azonban láttuk: házasságon kívül született gyermek, keresztapja pék, talán nem voltak vagyonosak.³⁸ Nem zárható ki ezért, hogy akár éppen a trencsényi anyagi támogatás döbentette rá őt vagy családját arra, hogy a magyar nyelvet megéri jól ismerni, és birtokában előbbre lehet jutni. Identitása alakulásában a már említett munkahelyi – iskolai – közeg részeként említést kell tennünk arról a férfiről, akit – talán nem túlzás – Pechány példaképének tarthatott, de legalábbis tisztelt. Libertiny Gusztáv tanfelügyelőről, aki a FEMKE tagja is volt, tanfelügyelőségének tizedik évfordulójára 1886-ban emlékkönyvet írt. Ebben érhetőek tetten először azok a hazafias szövegrészek, amelyek élete végéig elkísérték Pechányt. Pedagógusi pályafutása elején járt ekkor. Az emlékkönyvre úgy is tekinthetünk, mint ami először tanúsítja számunkra Pechány választását és elköteleződését a magyar, úgymond hazafias irányban, szemben a szlovák nemzeti mozgalom támogatásával. A neveléstudomány vezérférfiának nevezte Libertinyt. Elsősorban azt a pedagógust tisztelte benne, aki a nevelés tág fogalmán belül a nemzeti nevelés kimagasló egyénisége volt szerinte, aki alapelveivel „a nemzetre különleges művelődési irányt hoz létre” és „kidomborítja s érvényre juttatja a nemzeti típust”. Libertiny konkrét érdemei között említi, hogy tanfelügyelősége idején 1877-ben került bevezetésre a tanfelügyelő által írt „Magyar nyelv gyakorlókönyv” a szlovák elemi iskolákban, és örült annak is, hogy a könyv szép sikert aratott. Elismeréssel említette, hogy Libertiny kérelmezte a kultuszminisztériumban, hogy a magyarul nem beszélő tanítók számára tanfolyamokat szervezzenek, és hogy 1879-től ezek el is indultak. Elismerőleg idézte tőle a következőket: „mi nemzeti életünket csak úgy biztosíthatjuk, ha a köztünk és körülöttünk élő népek fölött műveltségünk adta fensőbbiségünket megőrizzük”. Nagy hatással lehetett Pechányra a következő gondolat is, hiszen gyakran írt a későbbiekben hasonló módon: „legyen nálunk a nevelés eszménye az, hogy embert neveljünk, de az általunk nevelt ember legyen mindenképp felett magyar honpolgár”. A magyar nyelv szerepének értelmezése szintén mintha a későbbi Pechányt idézné: „Az állam nyelve elfoglalta iskoláinkban az őt megillető helyet. Állami közkincsünk, a nemzeti nyelv, egyre nagyobb tért hódít és erősíti a szoros kapcsolatot, mely hazánk népeit egy nemzetté fűzte ezer év óta.”³⁹ Ehhez képest, láttuk, négy év múlva Comeniust ismertetve az anyanyelven tanulás fontosságát emelte még ki. Ha mindehhez hozzágondoljuk a szlovák nyelvhasználathoz való későbbi elutasító hozzáállását és a magyarosító törekvéseit, ezt az ellentmondást úgy igyekezzünk megérteni és a feloldás lehetőségét megsejteni, hogy arra gondolunk, Pechány identitása nem volt állandó, folyamatában kell vizsgálni, és a külső körülmények, a kor vagy élethelyzetek kényszerei, de esetleg egyéni előnyök mérlegelése alapján is változott.

1920 után Pechány mintegy kiesett az időből, Trianon traumájából nincs számára sem megoldás, és bizonyára hibázott, amikor nem látta be az államfordulat előtti magyar

nemzetiségi politika hibáit. Valószínűleg nem értette, mi történt, de ezzel sem volt egyedül. Akárcsak a kortársak nagy hányada, föltehetően ő is a liberális nemzetiségi politikát okolta az ország területe kétharmadának elvesztése miatt.⁴⁰ A húszas évek végétől egyszerűsítő sémákban gondolkozott. Megrekedt Grünwald Béla Régi Magyarországnak a víziójában: az ország egységét meg kell tartani – vissza kell állítani –, a garanciát pedig továbbra is a nemzetiségek magyarosodásában látta.

A mai szemmel látott diszharmoniót Juraj Podhradský/Podhradszky György oldja fel előttünk némiképp, aki Pechány kortársaként annak halálát követően a következőt mondta az egykori kollégáról és barátáról: „Egyszerű Trencsén megyei szlovák családból származott, szülőhelyéről hozta magával jelleme legalapvetőbb vonásait: a szorgalmat, a szívósságot, a hajthatatlanságot és a keménységet.” Életművét így summázza: „Jó katolikus volt és egyházának hívő fia, jó szlovák volt, ezt sosem tagadta, jó és hűséges gyermeke volt az ezeréves magyar hazának is, ahol egyedüli lehetőséget látott sajátjai biztos boldogulására. Élete során értelmével és tollával szlovák népet szolgált – akkor, amikor megtanította a szlovákságot szeretni mindazt, ami a sajátja, és tette ezt egyben igaz magyar hazafiként is”.⁴¹

JEGYZETEK

- 1 Mert ezek a nemzeti mítoszokkal függnek össze. Természetükről lásd például: Elena Mannová, Eduard Krekovič, Eva Krekovičová szerk.: *Mýty naše slovenské*. Bratislava, Academic Electronic Press, 2005.
- 2 Szarka László: *A szlovákok története*. Budapest, Bereményi Könyvkiadó, 1993. 73. o.
- 3 Steven Beller: *The return of history: whose history is it anyway? History of European ideas*, vol. 14., no. 4. 1992, Oxford, Pergamon, 565. o.
- 4 Gyáni Gábor: *Az asszimiláció*. In: *Valóság*. 1993/4. XXXVI. évf. Dürer Nyomda. 18. o.
- 5 Levi, Giovanni: *Az életrajz használatáról*. In: *Korall*. 2000/2., Budapest, Új Mandátum Kiadó. 82. o.
- 6 Katus László: *Magyarok, nemzetiségek a népszaporulat tükrében (1830-1918)*. In: *História*, 1982/4–5. 19. o.
- 7 Gyáni Gábor: i. m. 19. o.
- 8 Szabó István: *A magyarság életrajza*. 1990, Budapest, Akadémiai Kiadó, 218. o.
Szabó A magyarság életrajzában az asszimilációra ható gazdasági, települési, kulturális és közösségi tényezőket vizsgálta. Nála a nyelv szerepe a következőképpen jelenik meg: „a nyelviség nem egyenlő a népiséggel, annál elhibázottabb lenne arra a megállapításra jutni, hogy valamely nyelvnek a megtanulása és bírása önmagában is népiséget ad”.
Ezzel Szabó az etnikai típusú identitásra utal.
- 9 Uo. 231. o.
- 10 Uo. 243. o.
- 11 Például Arató Endre: *A magyar – cseh-szlovák viszony 50 éve*. 1969, Budapest, Kossuth Kiadó.
- 12 Hanákot Gyáni idézi. Eredeti fellelhetőség: Hanák Péter: *Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a 19. században*. Történelmi Szemle. 1974/4. 520. o.
Az anyanyelvi statisztikákra hivatkozva Hanák és Glatz is asszimiláción nyelvi azonosulást ért.
- 13 Katus Gyáni idézi. Eredeti fellelhetőség: Katus László: i. m. 20. o.
- 14 Tóth István: *Szlovákok a 20. századi Magyarországon*. In: *Fejezetek a Magyarországi románok és szlovákok történetéből*. 1995, Békéscsaba, Jurás Nyomda, 96–97. o.
- 15 Az 1880. év népszámlálási adatai szerint Trencsén megyében 244 919 „polgári lakos” élt, ebből 2576 fő magyar anyanyelvűnek, 222 786 fő szlováknak vallotta magát. Eszerint a polgári lakosság 90 százaléka szlovák anyanyelvű. A következő népszámlálásokon ezek a számok így alakultak: 1890: 258 846 fő polgári lakos, ebből 5082 magyar, 241 876 szlovák (93 százalék a szlovákok aránya); 1900: 286 369, ebből 7994 magyar, 265 838 szlovák (92,8 százalék a szlovákok aránya). 1910: 12.963 magyar, 283.832 szlovák.
Az összes népesség alakulása a megyében: 1900-ban 8210 magyar, 1910-ben 13.204; 1900-ban 266.763 szlovák, 1910-ben 284.770 szlovák.
A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Budapest, Athenaeum, 1909. 27. kötet, 10. rész. 102-103. o. és
A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Budapest, Athenaeum, 1920. 64. kötet, 6. rész. 114–115. o.
- 16 Krasznayánszky Károly: *Trencsén vármegye művelődési viszonyai 1869-1889*. Trencsén, Skarnitzl nyomda, 1890. 6. o.

- 17 Idézet Pechánytól: „... Az emberi nyelv úgy tűnik fel, mint az emberi szellem alkotása. ...Mint belső lelki állapotunk kifejezője, egyre tökéletesebb alakban száll örökségekppen nemzedékről-nemzedékre. Az egyén nyelve nem jele annak, hogy az illető mely néptörzs sarjadéka, hanem csak azt mutatja, hogy mely viszonyok közt fejlődött, neveltetett.”
- In: A Pozsonyi Magyar Királyi Állami Felsőbb Leányiskola és Női Kezességügyi Tanfolyam Értesítője, 1891/92, 3–17. o.
- 18 Kiss Gy. Csaba: Magyarország itt marad. 1993, Pozsony, Kalligram, 59. o.
- 19 Pechány Adolf: Comenius, Rousseau és Pestalozzi befolyása a mai pedagógiára. Budapest, Pesti Lloyd Nyomda, 1890. 10. o., 22. o.
- 20 Ezért például magyar nyelvű énekeskönyv bevezetését szorgalmazta: „A hívek ragaszkodnak az ismert dallamokhoz, s ezzel a Tranosciusban foglalt énekekhez, s amíg ez az énekeskönyv magyarra fordítva nem lesz, addig a hívek a magyar istentisztelettől idegenkedni fognak.” MOL K 28 ME Magyarországon élő szlovákok helyzete, kormánybiztosi jelentések 58. tétel, I. rész 1930. T. 5202
- 21 Az ún. „lojális” vagy „jó szlovák” nyelvet megőrizve az állam iránti hűségéről tesz tanúbizonyosságot. A maďarón a másik, nemzeti szlovák oldalról nézve negatívabb tartalmat hordoz magában: így maďarón az, aki érdekből azonosul a többségi magyar nemzet céljaival, és ezért például részben vagy teljesen lemond saját nyelvéről. Iván Halász: Tzv. lojální Slováci v Dualistickom Uhorsku. In: Štefan Šutaj – László Szarka: Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia. 2007, Prešov, Universum, 94. o.
- 22 Erről lásd: Kovács Anna: Szlovák életpályák a dualizmuskor Budapestén. Budapest, MTA, 2003.
- 23 Ifj. Bertényi Iván: Politikai nemzet a Bánságban. A dualizmus kori Torontál megyei országgyűlési képviselők etnikai hátteréről. In: Ifj. Bertényi Iván, Gebei Sándor, Rainer M. János szerk.: „... nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Eger, Líceum Kiadó, 2011. 354. o.
- 24 Csehszlovákia stabilizálódásáról és a magyar fél illúziójáról a felföldi szlovákok hangulata kapcsán lásd például: Michela, Miroslav: Pod heslom integrity. Bratislava, Kalligram, 2009.
- 25 MOL K 28 ME 49. csomó 91. tétel. 1935. E. 16036 és MOL K 28 ME Magyarországon élő szlovákok helyzete, kormánybiztosi jelentések 58. tétel. I. rész 1936. C. 16 000 és 1938. C. 15 117
- 26 Anna Kováčová: Nečiernobiely Maďarizátor: úradné správy vládneho komisára Adolfa Pechány a obci Šára z 30. rokov 20. storočia. Ludové noviny: Týždenník Slovákov v Maďarsku. 55. évf., 33. szám, 2011. aug. 18., 4. o.
- 27 Kiss Gy. Csaba: Utószó. In: Pechány Adolf: A magyarországi tótok. Miskolc, 2000. 258. o.
- 28 Jako neživame, Valné zhromaždenie Katolíckeho Kruhu. Slovenský Týždenník. 1907. jún. 28., 4. o.
- 29 Nový Apponyiovský škandal. Slovenský Týždenník. 1909. dec. 17., 2–3. o.
- 30 Rozumný hlas o národnostnej politike. Slovenský Týždenník. 1912. apr. 12., 5. o.
- 31 A Slovenský Týždenník által a Vág völgyi Lapból idézett cikk, a pontos hivatkozás feltüntetése nélkül, 1912. apr. 12., 5. o.
- 32 „...napriek svojmu slovenskému pôvodu zostal až do konca života verným prislúhovačom maďarskej vládnej národnostnej politiky”. Kmeť, Miroslav: Adolf Pechán ako popularizátor histórie. In: Acta Historica Neolosiensia. Banská Bystrica, Katedra histórie FHV UMB, 2008. 11. szám, 176. o.
- 33 Pechány irodalmi munkássága kapcsán azonban elismeri, hogy jól ismerte a történelmet és Trencsén megye társadalmi viszonyait. Kmeť **példaként** említi az Adatok a nép pszichológiájához, Trencsén Megye Népe című munkát. Hozzáteszi, a tényeket szerinte önkényesen használta fel, hogy elképzeléséi alátámassza. Kmeť, Miroslav: Fenomen odrodilstva. Historická revue. 2005, 16. évf., 11. szám, 28–29. o., 35. o.
- 34 A tényeket a kontextusból kiragadva alakulhatott ki Fraňo Ruttikay történeész Pechányról alkotott egyoldalú véleménye. A kormányzat figyelmét szerinte a magyarországi nemzetiségek totális elmagyarosításának támogatásával hívta magára, és az általa szerkesztett kalendáriumok és brassúrák elnyomták a szlovák nemzeti öntudatot, és hamisították Szlovákia és a szlovákok történetét. Ruttikay, Fraňo: Slovenskí kolaboranti v službách maďarskej iredený (1920–1938). Pozsony, Kubko Goral, 1998. 59. o.
- 35 Az ellenimázis-kampány fogalmat Zsolt Péter használja dolgozatában. Forrás helye: <http://www.meltanyosság.hu/files/meltany/imce/doc/ny-akaraktergyilkosság-090421.pdf>
- 36 Juló Hrehor fiaért járt közben Pechánynál. Négy évet kapott, amiért tiltakozó megmozdulást szervezett. Társaival szerette volna elérni, hogy az Illavára helyezett szlovákok nem tudják papot mozdítsák el. Pechány a következőt válaszolta: „Te nem tudod, hogy azért dolgozunk, hogy egy ál-lamban egy nemzet legyünk?” Zrubec, Laco: Posledný hriech. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001. 123. o., 125. o.
- 37 Kmeť, Miroslav: Uhorsko na ceste k modernite. História. 2009, 9. évfolyam, 1–2. szám, 61–66. o.
- 38 Štátny archív v Bytči. Matricula bapstisatorum, Ai 1859. 290–291. o.
- 39 Pechány Adolf: Libertiny Gusztáv Nyitra megyei tanfelügyelőségének tizedik évfordulójára. Budapest, Heisler Nyomda, 1886. 10–11. o.
- 40 Pritz Pál: Magyar diplomácia a két háború között. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1995, 276. o.
- 41 Juraj Podhradský: Dr. Adolf Pechány (1859–1942). Slovenské Noviny. 1942. június 1, 3–5. o.